

İNSAN HAKLARI MERKEZİ ÇALIŞMA METİNLERİ

-I-

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN 6.
MADDESİ KAPSAMINDA MAHKEMELERİN
OBJEKTİF AÇIDAN TARAFSIZLIĞI İLKESİ**

DİLAN MIZRAK

(ANKARA ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ KAMU
HUKUKU A.B.D. ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ)

Ankara 2006

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	3
1.1. Tarafsız Mahkeme.....	4
1.2. Objektif – Subjektif Tarafsızlık Ayırımı.....	4
1.3. Mahkemelerin Bağımsızlığı İle Objektif Açıdan Tarafsızlığı Arasında Nasıl Bir İlişki Vardır?	6
2. AİHM KARARLARI IŞIĞINDA OBJEKTİF TARAFSIZLIĞIN YOĞUNLAŞTIĞI TEMEL KONULAR	
2.1. Hakim Açısından.....	8
2.1.1. Görev	8
2.1.2. Dava Tarafları ile ilişki	13
2.1.3. Politik Görüş	14
2.1.4. Etnik Kimlik ve Kültürel Özellikler.....	15
2.2. Mahkeme Açısından.....	16
2.3. Diğer Sujeler Yönünden.....	17
3. TARAFSIZLIK KONUSUNDA İÇ HUKUKTA AÇIK BİR DÜZENLEME OLMASI	19
4. HAK İHLALİNİ ORTADAN KALDIRMA OLASILIKLARI	
4.1. Feragat.....	20
4.2. Kanun Yolları İle Düzeltme	20
5. YARGI SİSTEMİMİZDE VAR OLAN BAZI DURUMLARIN OBJEKTİF TARAFSIZLIK ÇERÇEVESİNDE TARTIŞILMASI	21
6. SONUÇ	28
KAYNAKÇA	29

ABSTRACT

This article basically aims to explain the objective requirements of the right to an impartial tribunal regulated under article 6 of the European Convention on Human Rights. “What are these objective requirements, what are the differences and similarities between objective and subjective impartiality, independence, in which circumstances objective test is applied, how can these objective requirements be obtained and finally which regulations and applications can be contrary to objective impartiality of courts in Turkish legal system?” are some of the questions this article tries to answer.

1. GİRİŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlendiği şekliyle adil yargılanma hakkı kısaca, kişinin; yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkı olarak ifade edilebilir. Bu hak kapsamına giren ve az sonra ayrıntılı olarak anlatılacak olan tarafsızlık meselesi de, genel olarak mahkemenin yargılama yaparken, kamuoyuna ve özellikle taraflara verdiği güven ile ilgilidir. Bu çalışmada sözkonusu güvenin sağlanmasının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları ışığında, hangi durumlarda mümkün olamayacağı veya tartışmalı olduğu, tarafsızlığı engelleyen hallerin nasıl ortaya çıkabileceği ve ne şekilde giderileceği gibi hususlar tartışılacaktır.

1.1. Tarafsız Mahkeme

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi anlamında tarafsızlık, davanın çözümünü etkileyecek bir önyargı yokluğu; özellikle, mahkemenin veya mahkeme üyelerinden bazısının taraflar düzeyinde, onların leh ve aleyhinde bir duygu veya çıkarıya sahip olmaması demektir.¹

İnsan Hakları Komitesine göre de, örneğin bir hakim, önüne gelen mesele hakkında önyargı besliyorsa veya taraflardan birinin çıkarını gözeterek şekilde hareket ediyorsa tarafsız değildir. Tarafsızlık ve tarafsız görünme, adalet sisteminde saygının korunmasının temelleridir.²

AİHM, mahkemelerin tarafsızlığı konusunda ciddi hassasiyet göstermekte, buna bağlı olarak, tarafsızlık konusu gündeme getirilirse “tamamen esastan yoksun” olmadığı takdirde mutlaka soruşturulması (Remli-Fransa)³; yine, hakkında tarafsızlığından korku duyulması için meşru neden bulunan tüm yargıçların çekilmesi gerektiğini (Piersack-Belçika)⁴ belirtmektedir.

1.2. Objektif-Subjektif Tarafsızlık Ayrımı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafsızlığı incelerken subjektif (öznel) ve objektif (nesnel) tarafsızlık ayrımı yapmaktadır. Nitekim, AİHM Piersack-Belçika davasında bu ayrımı şöyle ifade etmiştir; “*Her ne kadar tarafsızlık normalde önyargılı veya peşin hükümlü olmamak anlamına gelse de, bunun, sözleşmenin 6. maddesi kapsamında varlığı ya da yokluğu çeşitli yöntemlerle sınanabilir. Bu bağlamda, öznel yaklaşım, yani belirli bir yargıcın belirli bir davadaki şahsi hükmünün değerlendirilmesi ile yargıcın bu anlamda tüm meşru şüpheleri bertaraf*

¹ Feyyaz GÖLCÜKLÜ, Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 282

² Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.167

³ Remli v. Fransa kararı, 30 Mart 1996, Reports 1996-II, no.8, para.48

⁴ Piersack v Belçika kararı, 1 Ekim 1982, Ser A. No.53, para.30, s.14-15

*etmeye yetecek teminat sağlayıp sağlamadığını belirleyecek nesnel yaklaşım arasındaki farka işaret edilebilir.”*⁵

Subjektif tarafsızlık, mahkeme üyesi yargıcın birey sıfatıyla, kişisel tarafsızlığıdır. Yani, subjektif tarafsızlığın belirlenmesinde sorulacak soru, yargıcın belirli bir davadaki başvurucuya karşı önyargılı ve taraflı bir tutumu, kişisel bir kanaati olup olmadığıdır. Subjektif tarafsızlığa karar vermek için AİHM fiili peşin hüküm kanıtı arar. Aksine ilişkin kanıt bulunana dek, usulünce atanmış bir yargıç kişisel olarak tarafsız kabul edilir. (*Hauschildt v. Danimarka, para. 47*) Bu çok güçlü bir karinedir ve uygulamada, kişisel peşin hükümün kanıtlanması çok zordur.⁶

Objektif tarafsızlık ise, kurum olarak mahkemenin kişide bıraktığı izlenim, yani mahkemenin hak arayanlara güven veren, tarafsız bir görünüme sahip bulunması; tarafsızlığı sağlamak için alınmış bulunan tedbirlerin, organın tarafsızlığı konusunda makul her türlü şüpheyi ortadan kaldırır nitelikte olmasıdır. Mahkemelere duyulan güvenin büyük ölçüde kurumun üyelerden soyutlanarak, bir bütün olarak verdiği nesnel görünüme bağlı olduğu kuşkusuzdur.⁷

Objektif tarafsızlıkta rol oynayan, yargıcın tarafsızlığına ilişkin herhangi bir meşru kaygıyı, korkuyu bertaraf edecek yeterli güvence sunulup sunulmadığının belirlenmesidir. Bu konuda mahkemenin verdiği görünüme bakmak gerekir. AİHM, Fey-Avusturya davasında objektif tarafsızlığa ilişkin olarak şöyle bir ifadeye bulunmuştur:

“Nesnellik sınamasında, kişisel tutumundan ayrı olarak yargıcın tarafsızlığına ilişkin şüphe doğurabilecek soruşturulabilir gerçekler olup olmadığı belirlenmelidir. Bu bağlamda görünüm bile belli bir önem taşıyabilir. Burada tehlikeye atılan, demokratik toplumda ve herşeyden öte, ceza davalarında, sanıkta mahkemelerin yaratması gereken güven hissidir. Ancak sanığın, tarafsızlığa ilişkin

⁵ Piersack v Belçika, a.g.k., para 30, çev: Uluslararası Af Örgütü, **A.g.e**

⁶ Nuala Mole, Catharina Harby, **Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, 2001, s.29

⁷ F.Gölcüklü, Ş.Gözübüyük, a.g.e., s.282-283

*duyduğu kuşku tek başına yeterli değildir, belirleyici olan sözkonusu kuşkunun nesnel olarak doğrulanıp doğrulanmadığıdır.”*⁸

Dış görünüm, AİHM’ce özel önem verilerek dikkate alınır. Nitekim, AİHM objektif tarafsızlık ile ilgili olarak sık sık ünlü İngiliz özdeyişindeki “*Adaletin yerine getirilmesi yetmez, aynı zamanda yerine getirildiğinin görülmesi gerekir.*” anlayışını yansıtmıştır.⁹

1.3.Mahkemelerin Bağımsızlığı İle Objektif Açıdan Tarafsızlığı Arasında Nasıl Bir İlişki Vardır?

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi m.14’te düzenlenen mahkemelerin bağımsızlığı, genel olarak hakimlerin ve yargı yerinin diğer üyelerinin atanması, görevden alınmasına ilişkin iken, tarafsızlık daha çok belirli bir davadaki hususi durum ile ilgilidir.¹⁰ AİHM de, mahkemenin bağımsızlığına; üyelerin atanma biçimi, görev süreleri, dışarıdan baskılara karşı garantilerin varlığı, kurumun bağımsız bir görünüme sahip olup olmadığı hususlarını göz önüne alarak karar vermektedir.¹¹ Bağımsızlık sözkonusu olduğunda, mahkemelerin yürütme, yasama ve diğer güçlerin baskısı altında kalmaması gerektiği kabul edilir.

Yukarıdaki ifadeler dikkate alındığında, bağımsızlık ile tarafsızlığın, özellikle objektif tarafsızlığın, yakın ilişki içinde olduğu¹² anlaşılmaktadır. AİHM de bazı kararlarında bağımsızlık ile tarafsızlığın yakın ilişki içinde olduğuna karar vererek,

---

⁸ Fey v. Avusturya kararı, 24 Şubat 1993, Ser A. No 255, para 30

⁹ Örneğin bkz. Piersack v.Belçika kararı (1 Ekim 1982, Ser A. No.53, para.30, s.14-15), Castillo Algar v. İspanya Kararı (28 Ekim 1998, para 45)

¹⁰ Manfred NOWAK, **U.N Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary**, N.P Engel,Publisher Kehl, Strasbourg, Arlington,1993, s.246

¹¹ Campbell ve Fell v. Birleşik Krallık kararı, 28 Haziran 1984, para.78

¹² Bazı durumlarda, özellikle yürütme organı tarafından kurulmuş, asker veya meslekten olmayan hakim üyeye sahip özel mahkemeler açısından, yargılama sürecini bozacağı gerekçesiyle bağımsızlık ve tarafsızlığın ayrı düşünülmesi gerektiği yönünde varsayımlar için bkz. FAWCETT, J.E.S., **The Application Of The European Convention On Human Rights**, Clarendon Press, Oxford, 1969, s.156.

iki kavramı beraber değerlendirmek yoluna gitmiştir.¹³ Bu konuya yakın bir örnekle açıklık getirmek yerinde olacaktır.

Adil yargılanma hakkının ihlaline yönelik olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce Türkiye aleyhine verilmiş en bilindik kararlardan biri İncal kararıdır. İncal-Türkiye Davasını kısaca özetlemek gerekirse; Halkın Emek Partisi İzmir Örgütü Yönetim Kurulu Üyesi Avukat İncal, yönetim kurulu kararı ile dağıtmak istedikleri bir bildiriadaki ifadeler nedeniyle, diğer yönetim kurulu üyeleri ile beraber TCK 312'ye göre, bir askeri üyesi olan Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanmış, mahkumiyet kararı üzerine, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini düşünerek, AİHS m.6'ya göre AİHM'e başvurmuştur. AİHM, verdiği kararda, öncelikle DGM'de görev yapan askeri yargıçların bazı bağımsızlık ve tarafsızlık güvenceleri verdiğini belirtmiştir. Şöyle ki; askeri hakimler de sivil meslektaşları ile aynı mesleki eğitimi almakta ve bu eğitim kendilerine askeri hakimlik statüsü vermektedir. Görevleri süresince, sivil hakimlerle aynı anayasal güvencelere sahiptirler, istisnalar hariç ve kendileri vazgeçmedikçe yaş haddine kadar göreve devam ederler ve görevlerine son verilemez, kendi adlarına mahkemede görev yaparlar.¹⁴ Ancak sayılan güvencelere rağmen AİHM, asker üyelerin, hala yürütme organından emir alan, orduya mensup birer asker olduklarını, askeri disipline tabi olmaya devam etmekte olup, haklarında sicil verildiğini belirtmiştir. Bu nedenle Mahkeme, İncal davasında, "bağımsız ve tarafsız yargı yeri ilkesine aykırılık tespit etmiştir. Aynı karar Çıraklar-Türkiye, Gerger-Türkiye, Zana-Türkiye davalarında da sözkonusu olmuştur.¹⁵

Sıkıyönetim mahkemeleri ile ilgili olarak benzer gerekçelerle açılan Kızılöz/Türkiye ve M. Ali Yılmaz/Türkiye davalarında ise AİHM, sıkıyönetim mahkemelerindeki 2 sivil hakimin bağımsızlık ve tarafsızlığını tartışma konusu yapmamış, buna karşılık askeri yargıçların Genel Kurmay Başkanlığı Personel

---

¹³ Örneğin bkz. Findlay v. Birleşik Krallık Kararı (25 Şubat 1997, Reports 1997-I, p.281, para 73), McGonnell v. Birleşik Krallık Kararı (8 Şubat 2000, para.49)

¹⁴ İncal kararından aktaran: TEZCAN, Durmuş - ERDEM, Mustafa Ruhan - SANCAKDAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayınları, Ankara,2004, s.352

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sibel İNCEOĞLU, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta, İstanbul, 2002, s.176-178

Başkanı, Adli Müşaviri ile, atanacakların mensup olduğu kuvvet komutanlığının personel başkanı ile adli müşaviri ve Milli Savunma Bakanlığı Askeri Adalet işleri başkanından oluşan kurul tarafından seçilmesine, Genel Kurmay Başkanlığının görüşü alınarak Savunma Bakanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanınca imzalanan üçlü kararname ile atanmasına dikkat çekmiştir.

AİHM, askeri hakimlerin terfi etmek için hem idari hem de yargısal üstlerinin olumlu sicil notuna ihtiyaç duyduklarını, atanmaları ile ilgili kararların idari makamlar ve ordu tarafından alındığını belirterek, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile ilgili, başvuranın ileri sürdüğü endişeleri haklı bulmuştur.

Ayrıca subay üyenin ise, ilgili sıkıyönetim ve/veya kolordu komutanının emir komutası altında olduğundan, hiçbir şekilde bu makamlardan bağımsız olmadığını belirterek sözleşmenin 6/1 maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.¹⁶

Bu durumda, askeri üyenin yürütmeden emir alması, sicil notuna ihtiyaç duyması bağımsızlık, hala askeri hiyerarşi ve disipline tabi olan kişinin önyargılı olabileceği şüphesi de tarafsızlık ilkesi ile ilgilidir. Benzer durumlar, bağımsızlık ile tarafsızlığın birbirine ne kadar yakın meseleler olduğunu göstermektedir.

2. AİHM KARARLARI IŞIĞINDA OBJEKTİF TARAFSIZLIĞIN YOĞUNLAŞTIĞI TEMEL KONULAR

2.1.Hakim Açısından

2.1.1.Görev

Bu konuda önem kazanan hallerden biri, özellikle ceza yargılamasında, işin esası hakkında karar veren yargıcın, dava sürecinde davaya ilişkin farklı roller üstlenmiş olmasıdır. Yargıcın bu süreçte verdiği kararlar tek başına tarafsızlık ilkesine aykırı bir durumun varlığına işaret etmez. Kararın kapsamı ve niteliği dikkate alınır.

---

¹⁶ Kızıloz/Türkiye ve Mehmet Ali Yılmaz/Türkiye davaları, Yargı Mevzuatı Bülteni 14 Şubat 2002 t., S. 170., s.34-54.

Örneğin **ceza yargılamasının son soruşturma evresine katılan ve daha önce de davaya ilişkin rol üstlenen yargıcın**, daha önce vermiş olduğu kararın esasa ilişkin kararın ön kararı niteliğinde olup olmaması tarafsızlık açısından önemlidir. Bu konuda AİHM'in bazı davalara ilişkin kararlarını incelemek gerekirse;

Piersack-Belçika Davası:

Davadaki yargıçlardan biri, Piersack hakkındaki tahkikatı yürüten savcılık biriminin başı olarak görev yapmıştır. Hükümet savunmasında, ilgili yargıcın davada fiilen görevli olan savcı olmadığını, dava dosyası ile ilgili olarak fiilen görevli savcılarla konuyu konuşmamış olduğunu belirtmiş, ancak AİHM ilgili yargıcın yargılama sürecinde hiyerarşik üst olarak savcılık makamında görev yapmış olmasını yeterli bulmuştur. Mahkeme, dış görünüşün tarafsızlık konusunda endişe duymaya elverişli olup olmadığını değerlendirerek tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Hauschildt-Danimarka Davası:

Bu davada, başvurunun tutuklanmasına, tutukluluk halinin devamına karar veren yargıç aynı zamanda esas hakkında karar veren mahkemenin üç üyesinden biridir. AİHM, ilgili davada, tarafsızlık ilkesinin ihlal edildiğini iddia eden başvuru aleyhine karar vermiştir. Mahkemeye göre, tutuklama için makul şüphe gerekirken, karar güçlü delillere dayanılarak verilmektedir. Tutuklama kararı veren yargıcın işin esası hakkındaki karara katılması önyargı doğurmaz, dava dosyası hakkında bilgi sahibi olmak olağan bir durumdur.

Hauschildt-Danimarka Davası'nda olduğu gibi, *Sainte-Marie—Fransa, Nortier-Hollanda, Fey-Avusturya Davaları*'nda da AİHM, sorgu yargıcının sonradan işin esası hakkında karar veren mahkeme üyelerinden olmasını 6. maddenin ihlali olarak görmemiştir. Ancak benzer bir durumun yaşandığı *De Cubber-Belçika Davası*'nda AİHM, 6. maddenin ihlali iddiasında bulunan başvuru yargıcını haklı bulmuştur. Söz konusu davada da, hakkında dolandırıcılıktan dolayı üç tutuklama müzekkeresi yazılan De Cubber'i yargılayıp mahkum eden mahkemenin yargıcısı, aynı zamanda bu müzekkereleri yazan sorgu yargıcısıdır. Benzer durumlar olmasına rağmen

AİHM'in bu davada farklı bir tutum izlemesi, ihlali gerçekleştirdiği iddia edilen Belçika Devleti'nin iç hukuk düzeni ile ilgilidir. Belçika'da bir sorgu yargıcı, başsavcının gözetimi altındadır, ayrıca delil toplama, mağdur ve tanıkları dinleme gibi çok geniş yetkilere sahip olduğu için dosya hakkında genel bir bilgiden daha fazlasına sahiptir. Bu nedenlerle AİHM başvurusunun iddiasını haklı bulmuştur.

Her ne kadar AİHM, *Hauschildt-Danimarka Kararı*'nda, "tutuklama için makul şüphe gerekirken, karar güçlü delillere dayanılarak verilmektedir. Tutuklama kararı veren yargıcın işin esası hakkındaki karara katılması önyargı doğurmaz, dava dosyası hakkında bilgi sahibi olmak olağan bir durumdur." Şeklinde bir değerlendirme yaparak, 6. maddeye aykırı bir durum tespit etmemişse de Mahkemenin *Karakoç ve Diğerleri- Türkiye Davasındaki* tutumu incelendiğinde görüleceği üzere, benzer bir iddia karşısında, tutuklama kararının içeriğine, gerekçelerine bakarak farklı karar verebildiği görülmektedir.

Karakoç ve Diğerleri- Türkiye Davası

27 Mayıs 1993'te, bir basın açıklaması yapan Diyarbakır'daki sendika, meslek örgütü ve basın temsilcileri aleyhine soruşturma başlatılmış ve kişiler, tutuklanma talebi ile çıkarıldıkları hakim tarafından serbest bırakılmışlardır. Bu karara karşı savcılık makamının yaptığı itiraz üzerine Diyarbakır 1. no'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi gıyabi tutuklama kararı vermiştir. Tutuklama kararının gerekçesinde bildiri metninin suç olduğu konusunda ayrıntılı tartışma yapılmıştır. Hazırlık soruşturması sonrasında iddianame ile açılan davaya işbölümü gereği 1. no'lu DGM bakmıştır. Mahkeme, sanık müdafilerinin reddi hakim taleplerini dikkate almayarak hazırlık soruşturması sırasında gıyabi tutuklama kararındaki gerekçelerle mahkumiyet kararı vermiş ve bu karar Yargıtay'ca onanmıştır. AİHM kararında "...Bu durumda Mahkeme, olayın esasını inceleyen Diyarbakır DGM yargıçlarının daha önceki duruşmada tutuklamaya dair karar vermiş olduklarından, olayı daha önceden biliyor olmaları durumunun başvuru sahiplerinin tarafsızlıkla ilgili korkularının dayanağı olduğunu belirtmektedir. ....Oysa yargıçlar daha sonra başvuru sahiplerini cezalandıran Diyarbakır DGM'de başkan ve asil üye olarak yer almışlardır. Başvuru sahiplerinin gıyaben tutuklanmasına dayanak yapılan gerekçeler, 13 Nisan 1994'te olayın esasına ilişkin

olarak verilen kararın gerekçelerinden pek de farklı değildir. Oysa ki yargıçların yetkisi, başvuruçuların suçluluğu konusunda kuvvetli emarelerin bulunup bulunmadığını, eldeki ilk verilere göre değerlendirmekle sınırlıydı; bu konuda, görevli yargıçların saptamaları ile yargılama sonucunda çözmeleri gereken sorun arasındaki mesafe çok azalmıştır. Mahkeme bu unsurların, başvuruçuların Diyarbakır DGM'nin tarafsızlığına ilişkin korkularını objektif olarak haklı gösterdiğini kabul eder.”¹⁷

1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun “Yargılamaya Katılmayacak Hakim” başlıklı 22. maddesinde ve şu anki Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun aynı başlıklı 23. maddesindeki düzenlemeye göre “Aynı işte soruşturma evresinde görev yapmış bulunan hakim, kovuşturma evresinde görev yapamaz.” Böyle bir durum gerçekleşmiş olsa dahi, hakimin reddi müessesesi ile sorun giderilebilir. Ancak anılan karar incelendiğinde, hakimin reddi müessesesinin varlığına ve bu talebin dile getirilmesine rağmen ilgili madde hükmüne aykırı hareket edildiği, üst derece mahkemesinde de soruna çözüm getirilmediği görülmektedir. Aslına bakılırsa, az sonra anlatılacağı üzere, böyle bir durumda AİHM, iç hukuktaki bir düzenleme ile bazı durumların tarafsızlık konusunda şüphe yarattığı kabul ediliyor ise ve bu düzenlemeye rağmen sanık böyle bir mahkemede yargılanıyorsa, Sözleşme açısından mahkemenin tarafsızlığının yeniden değerlendirilmesine gerek kalmaksızın doğrudan ihlale neden olabileceğini belirtmektedir. Ancak bu davada AİHM, mahkemenin tarafsızlığını yeniden değerlendirmiş ve 6. maddeye ihlal tespit etmiştir.

Tutuklamaya karar vermiş bir hakim veya mahkemenin işin esası hakkında da karar vermesi, tarafsızlığa neden olması çok muhtemel bir durum gibi görünse de, AİHM'in, tutuklama kararının niteliğine göre, ki bu ülkelerin iç hukuklarına göre farklılık gösterebilmektedir, değerlendirme yaparak sözkonusu durumun tarafsızlığı zedeleyici nitelikte olmadığına da karar verebilmesi yerindedir. Örneğin Ceza Muhakemesi Kanunumuzun “Tutuklama Nedenleri” başlıklı 100. maddesi, tutuklama kararı verilebilecek halleri üçe ayırarak düzenlemiştir. İkinci fıkrada düzenlenen tutuklama nedenlerinin var sayıldığı haller somut olgulara yönelik, açık durumlardır ve somut durumdaysa algılara, önyargılara göre hareket edilmediği sürece, bunlara

---

¹⁷ Bkz. Sezgin TANRIKULU, *Yargıda Tarafsızlık Sorunu*, 16 Aralık 2005 tarihli Radikal Gazetesi, s.11

dayanılarak tutuklama kararı veren bir hakim ya da mahkeme, AİHM sistemi de göz önüne alındığında, kanımca işin esasına katılabilir; ancak 1. ve 3. fıkralarda düzenlenen “kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olgular bulunması hali” nde, tutuklamaya karar veren mahkemenin suç şüphesini araştırırken olay ve sanık hakkında detaylı bir bilgi edinebileceği, dolayısıyla sanık hakkında bu aşamada sahip olduğu yargıları ileriki aşamalarda da koruyabileceği olasıdır.

Yine ilk derece mahkemesinde işin esası hakkında karar veren yargıçlar arasında olup, daha sonra temyiz mahkemesinde görev alan yargıçların, tarafsızlığın sağlanmasında şüphe uyandırdığı, bu nedenle durumun AİHS m.6’ya aykırılık yarattığı yönünde kararlar mevcuttur: Örneğin; *Oberschlick-Avusturya, Castillo Algar-İspanya, De Haan-Hollanda, Pfeifer ve Plank-Avusturya Davaları.*

Bu konu da, Ceza Muhakemesi Kanunumuzun 23. maddesinde düzenlenmiştir: “Bir karar ve hükme katılan hakim, yüksek görevli mahkemece bu hükme ilişkin olarak verilecek karar veya hükme katılamaz.” Böyle bir halin varlığı halinde yine hakimin reddi kurumu devreye girmekte, tarafsızlığın sağlanmasında şüphe uyandıracak bu durum da, iç hukuk düzenlemesi ile engellenmektedir.

Yargıcın farklı görevler üstlenmesinin tarafsızlık ilkesine aykırılık yaratabileceği hallerden biri de, **herhangi bir dava ile ilgili karar verecek olan yargıcın aynı zamanda dava tarafı aleyhine başka bir iş daha yürütüyor olabilmesidir.** Bu durumda AİHM, yargıcın iki işinin çakışıp çakışmadığına bakarak tarafsızlık ilkesinin ihlali durumuna karar vermektedir. Bir örnek vererek konuya açıklık getirmek mümkündür.

Wettstein-İsviçre Davası

İsviçre’nin Zürih Kantonu’nda tam gün çalışan hakimlerin yanı sıra yarım gün çalışan hakimlerin varlığı ve bu hakimlerin aynı zamanda hukuk müşavirliği yapabilmesi sözkonusu davaya sebebiyet vermiştir. Başvurucunun açmış olduğu bir idari davada, mahkemenin beş yargıcından biri olan yargıç, başvurucunun belediyeye karşı açtığı başka bir davada belediyenin avukatı sıfatıyla karşı tarafta bulunmuş, AİHM, vermiş olduğu kararında, iki görevin çakışıyor olması durumuna dikkat

çekerek bu durumu tarafsızlık ilkesine aykırı bulmuştur. Benzer bir durum olan *Puolitaival ve Pirttiaho-Finlandiya Davası*'nda ise AİHM, iki görev farklı zamanlarda gerçekleştirildiği, görevler çakışmadığı için mahkemenin tarafsız olduğuna karar vermiştir.

Bu konuyla ilgili benzer bir durum **kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanmadığı ülkeler açısından, yargıcın yargılama faaliyeti yanında başka bir erk içinde de faaliyet yürütebiliyor olmasından** kaynaklanmaktadır. Konu ile ilgili *Pabla KY-Finlandiya Davası*'nda kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanarak AİHM'e başvuran davacı, temyiz mahkemesi yargıcının aynı zamanda Finlandiya Parlamentosu üyesi olduğundan hareketle 6. maddenin ihlali olduğunu ileri sürmüştür. AİHM kuvvetler ayrılığı prensibine içtihatlarında çok önem vermesine rağmen, parlamento üyesi olan yargıcın 1974 yılından itibaren dava ile ilgili konuda uzman olarak temyiz mahkemesinde çalıştığını, bu süre zarfında kabul edilebilir bir deneyim kazanarak davaya objektif yaklaşabileceğini belirtmiştir. Ayrıca yargıç, parlamentoda dava konusu ile ilgili herhangi bir kararın alınmasına katılmamıştır. Bu nedenle AİHM 6. maddeye aykırılık olmadığına hükmetmiştir.

Bu konuda AİHM'in çelişkili, kafalarda soru işaretleri yaratan kararlar verdiği düşünülebilir; çünkü örneğin, bir mahkemede asker üye bulunmasını, yürütmeden emir alınması nedeniyle, tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak değerlendirirken, kuvvetler ayrılığı prensibine ters bir durumu, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerinin tanımına açık biçimde aykırı olmasına rağmen, 6.maddeye aykırı bulmamak ilginçtir. Bu durum AİHM'in sadece mevcut olaya değil, aynı zamanda davalı ülkenin hukuk anlayışına, iç hukuk düzeninin işleyişine, uygulamalarına da bakarak karar verdiği izlenimini yaratmaktadır.

2.1.2. Dava Tarafları ile ilişki

Dava tarafları ile ilişkinin tarafsızlık ilkesini zedeleyebileceği çeşitli durumlar mevcuttur. Örneğin; *Petur Thor Sigurdsson-İzlanda Davası*'nda, Başvucunun Milli Banka'ya karşı açtığı davada, davanın yargıcı, eşi ekonomik sıkıntısı nedeniyle bu bankaya borçlu olan bir kişidir. AİHM, banka ile yargıcın doğrudan ilişkisi, borç sözleşmesine ilişkin yargıcın işlemi olduğuna dair kesin delil olmasa da, başvuru

mahkemenin tarafsız olamayacağına ilişkin şüphelerini makul bularak, 6. maddeye aykırılık tespit etmiştir. *Langborger-İsveç Davası*'nda ise, başvurusunun kiraladığı bir daire için yaptığı kira sözleşmesinde müzakere hükmüne yer verilerek, Mal Sahipleri Birliği ve Kiracılar Birliği arasında kira ve diğer konularda yapılan müzakerede varılan anlaşmaya uyulacağı belirtilmiştir. Başvurucu daha sonra, sözleşmeden bu hükmün kaldırılması için Konut ve Kira Mahkemesi'ne dava açmıştır. Ancak, iki üyesi yargıç, iki üyesi uzman olmak üzere dört üyeden oluşan bu mahkemede görev yapan iki uzmanı Mal Sahipleri Birliği ve Kiracılar Birliği aday göstermekte, hükümet atamaktadır. Başvurucuya göre, müzakereleri yürütüp, bu işten komisyon alan Birliklerin, müzakereler ile ilgili bir davada yargılamayı yapacak kurul için aday göstermesi AİHS m.6'ya ihlal teşkil etmektedir. AİHM de, başvurusunun endişesini yerinde görerek başvuru lehinde karar vermiştir. Yine bir ülkenin iç hukuk düzenlemesinin neden olduğu *Steck Risch ve Diğerleri-Liechtenstein Davası*'nda, zira Liechtenstein'da da, yargıç aynı zamanda avukat olarak çalışabilmektedir, başvurusunun itirazını inceleyecek Anayasa Mahkemesi yargıcı, kararı incelenecek idare Mahkemesi yargıcı ile bir hukuk bürosunun ortağıdır. AİHM, yaptığı incelemede, başvurusunun tarafsızlık konusundaki endişesinin objektif açıdan makul olup olmadığını araştırmış, sadece ortak olmanın tarafsızlığı ihlal edeceği fikrini doğru bulmamıştır. AİHM'e göre, iki hakim büro ortağı olsa da, ekonomik veya mesleki açıdan tamamen bağımsızdırlar. Yakın arkadaş olduklarını gösteren belirti mevcut olmadığı gibi, hakimlerin sır saklama yükümlülüğü ilkesine ters düşecek biçimde dava hakkında bilgi paylaştıklarını gösteren belirti de yoktur. Dolayısıyla, başvurusunun şüphesi haklı değildir, 6. maddeye aykırılık yoktur.

2.1.3.Politik Görüş

Hakim ile yargılanan kişinin politik görüşlerinin çelişmesi durumunda hakimin tarafsız olamayacağı yönünde şüpheler tartışılabilir olsa da, bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bir kararına rastlanılamamıştır. Böyle bir durum, adil yargılanma hakkı kapsamında hakimler ile aynı şekilde değerlendirilen jüriler için sözkonusu olabilmektedir. Örneğin *Holm-İsveç Davası*'nda, Komünist rejimleri ve

İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni inceleyen bir örgüt olan Contra adlı örgütün kurucularından olan başvurucu, İşçi Partisi'nin Yayınevi tarafından basılan bir kitapta, Nazi yanlısı olduğuna ilişkin ifadelerin yer aldığı kitabın yazarına ve yayınevine dava açmıştır. Davayı karara bağlayan dokuz jüri üyesinden beşi İşçi Partisi'nin aktif üyesidir. Bu durumu tarafsızlık ilkesinin ihlali olarak gören AİHM, 6. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

2.1.4.Etnik Kimlik ve Kültürel Özellikler

Bu konuda da AİHM doğrudan ihlal kararı vermek yoluna gitmemektedir. Etnik kimlik veya kültürel özelliklerden dolayı tarafsız yargılama yapılmadığı iddiası yargılayan ve yargılanan açısından ciddi bir iddia olduğu için mahkeme ancak belli şartların gerçekleşmesi durumunda ihlal kararı vermektedir. AİHM'in konu ile ilgili vermiş olduğu üç karar incelenerek, anlatılmaya çalışılan husus açıklık kazanacaktır.

Sander-Birleşik Krallık Davası

Asya kökenli olan başvurucunun yargılanması sırasında, başvurucuyu yargılayan mahkemenin jüri üyelerinden biri, jürideki iki kişinin birbirleri ile konuşurken açık bir biçimde ırkçı ifadeler kullandıklarını, ırkçı şakalar yaptıklarını, böylece sanığa, işlediği iddia edilen suç ile ilgili kanıt olmamasına rağmen, sırf Asyalı olduğu için ceza verileceğini iddia ederek, korkusunu, hazırladığı bir not ile hakime iletmiştir. Suçlanan jüri üyelerinden biri durumu kabul etmesine rağmen, mahkeme yargıcı, sadece böyle bir şakanın, tarafsızlığı ihlal edeceği endişesini doğru bulmamış, yine mahkemenin, jüri üyelerini bu konuda sorgulama yetkisinin olmadığından bahisle yargılamasına aynı jüri üyeleri ile devam etmiştir. Kararın kesinleşmesinin ardından hüküm giyen kişi AİHM'e başvurmuş, AİHM ise, jürinin ırkçı olduğu iddiasının çok ciddi olduğunu, zira, sözleşmeye imza atan devletler için çokkültürlü Avrupa toplumlarında ırkçılığın önlenmesinin en önemli amaçlardan biri kabul edildiğini, ayrıca tarafsızlığı ihlale neden olduğu iddia edilen jüri üyelerinden birinin durumu kabul etmesine rağmen, mahkeme yargıcının meşru her tür şüpheyi kaldırarak biçimde

gerekli güvenceyi sağlamadığını belirterek, başvurucunun endişesini objektif açıdan haklı bularak, 6. madde ihlaline karar vermiştir.

AİHM, benzer bir dava olan *Remli-Fransa Davası*'nda, 3. bir kişi tarafından, bir jürinin konuşurken ırkçı ifadeler kullanıldığının mahkemeye bildirilmesine rağmen, mahkemenin bu konuyu incelememesini, Cezayir kökenli olan davalının itirazının mahkemece ciddiye alınmamasını yine 6. maddenin ihlali bulurken, *Gregory-Birleşik Krallık Davası*'nda, ırkçı ifadeler kullanıldığının açık kabulü olmadığı ve yargılamayı yapan hakim iddiayı araştırdığı için, bu davada 6. maddeye aykırılık tespit etmemiştir.

2.2.Mahkeme Açısından

Mahkemenin önündeki dava ile ilgili iki farklı rol üstlenmesi halinde mahkemenin tarafsızlığı ilkesi zedelenebilmektedir. Bu durum AİHM'e daha çok, **hem yargılama hem görüş bildirme yetkisi olan kurumlar ile ilgili olarak** gelmiştir. Örneğin; *Procola-Lüksemburg, Kleyn ve Diğerleri-Hollanda Davaları*'nda AİHM, Conseil d'Etat'ın yürütme organına görüş veren bazı üyelerinin daha sonra, görüş bildirdikleri konu ile ilgili davalarda yargılama yetkisi kullanmalarını, önceden vermiş oldukları görüş ile kendilerini bağlı hissedeceklerinden bahisle, 6. maddeye aykırı bulmuştur.

Ülkemizde bu konuda şüphe yaratabilecek kurum az önce anılan davalardaki kurum ile benzer niteliğe sahip Danıştay'dır. Danıştay Kanunu m. 23'e göre Danıştay "*Başbakanlık veya Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarı ve teklifleri hakkında görüşünü bildirir. Tüzük tasarılarını inceler; kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında düşüncesini bildirir. Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık tarafından gönderilen işler hakkında görüşünü bildirir.*" Bu Danıştay'ın idari görevidir. Ancak Kanunun, Danıştay'ın yargısal görevlerini sayan 24. maddesine bakıldığında, "*Başbakanlık, bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının müsteşarlarıyla ilgili müşterek kararnamelere, Bakanlıkların*

düzenleyici işlemleri ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlere, Danıştay İdari Dairesince veya İdari İşler Kurulunca verilen kararlar üzerine uygulanan eylem ve işlemlere karşı açılacak iptal ve tam yargı davaları ile tahkim yolu öngörülmeleyen kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan idari davaları karara bağlar.....” şeklinde bir düzenleme olduğu görülür. Danıştay’ın idari daireleri ile dava dairelerinin ayrı olması bu görevlerin çakışmasını engellese dahi yürütme organına danışma görevi ile kurulmuş bu kurumun, daha önce görüş bildirdiği bir düzenleyici işlem, hakkında yargısal inceleme yapıp karar vermesi halinde böyle bir kuşku doğabilmektedir.

2.3.Diğer Sujeler Yönünden

AİHS m.6’da düzenlenen, mahkemelerin tarafsızlığına ilişkin ilkeler, **meslekten hakimlerin yanı sıra, meslekten olmayan hakimlere, jüri** de eşit olarak uygulanır.¹⁸ Nitekim, yukarıda bahsedilen *Holm-İsveç, Sander-Birleşik Krallık, Remli-Fransa, Gregory-Birleşik Krallık* Davaları, jüri içindeki bir veya birkaç jürinin tarafsız olmadığı gerekçesi ile AİHM’e götürülen davalardır.

Tarafsızlık konusunun **bilirkişilere** de uygulanıp uygulanamayacağı meselesi hakkında yine yakın bir örnek verilebilir. Türkiye basınında yer almış bir haber AİHM’in bilirkişilere de tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerini uygulayabileceğine işaretir.

“Türkiye’de Adalet Bakanlığı’na bağlı olarak çalışan, resmi bilirkişi niteliğindeki Adli Tıp Kurumu’nun tarafsız ve bağımsız olmadığı AİHM tarafından ima edildi. AİHM, "wernicke korsakoff" hastaları için Adli Tıp Kurumu'nun dışında bir başka yerden rapor alınmasını istedi. Cezası ertelenen hasta mahkumlardan olan Bekir Balyemez, hastalığı devam etmesine rağmen yeniden tutuklanarak cezaevine

¹⁸ Bkz. S.İnceoğlu, a.g.e.,s.183, N.Mole, C.Harby, a.g.e., s.33, Uluslararası Af Örgütü, a.g.e., s.167

konulmak istendi. Bunun üzerine Balyemez'in avukatı Gülizar Tuncer, AİHM'e acil başvuruda bulundu. Tuncer, mahkeme içtüzüğüne ilgili maddeleri uyarınca AİHM'den bir karar çıkıncaya kadar müvekkilinin cezaevine konulma kararına tedbir uygulanmasını istedi. Avukat Tuncer, başvuru dilekçesine müvekkili hakkında Adli Tıp Kurumu ile İstanbul Tabip Odası tarafından verilen ve birbirine tamamen zıt iki ayrı raporu da ekledi. AİHM'in 3. Dairesi, 2 Şubat 2004 tarihli ve 03/32495 başvuru numaralı ara kararında, davanın hakkaniyete uygun bir şekilde sonuçlandırılabilmesi açısından Bekir Balyemez'in belli bir tarihe kadar cezaevine konulmaması yönünde tedbir kararı aldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Adli Tıp Kurumu'nun önce 'İyileşemez' ardından da 'İyileşti' raporu vererek tutuklanmalarının yolunu açtığı wernicke-korsakoff hastalarının bağımsız heyet tarafından muayene edilmesine karar verdi. İki Fransız ve bir Türk hekimden oluşan heyet, hapse geri dönen hastaları muayene edecek. AİHM, korsakoff hastası Sinan Eren için de tedbir kararı verdi. Balyemez'le ilgili verilen İstanbul Tabip Odası ile Adli Tıp raporları arasındaki çelişkiye de dikkat çeken AİHM, korsakoff hastaları ile ilgili rapor hazırlayacak kurumun, bağımsızlık ve tarafsızlık açısından hiçbir şüpheli yanının olmaması gerektiğini vurguladı.”¹⁹ Resmi bilirkişi sıfatını haiz Adli tıp kurumu birbiriyle çelişen iki rapor vermiştir. Raporlar arasındaki çelişkinin nedeni bilinmeyebilir, ancak tarafsız ve bağımsız yargılama yapması beklenen mahkemeye, yürütme organının bir parçası olan Adalet Bakanlığı'na bağlı olan bilirkişinin rapor vermesinin, AİHS m.6'daki ilkelerle ne kadar bağdaştığı tartışmaya açık bir durumdur.

Diğer bir husus **Uzmanlık Kurulları**'nın varlığıdır. Bu kurullara, teknik konularda uzmanlık mahkemeleri de denilmektedir. AİHM bu kurulları AİHS m.6'ya aykırı bulmamaktadır. Davalar, başvuru sahiplerinin, “kurul üyelerinin kendileriyle aynı meslekten olduğu, menfaatlerinin çatışabileceği” itirazına ilişkin olsa da, AİHM'e göre bu durum tek başına mahkemenin objektif açıdan tarafsızlığına yönelik kuşku yaratmaya elverişli değildir. Dolayısıyla AİHM önüne gelen *Entleitner-Avusturya Davasında* Otlakçılık ile ilgili Bölge Kurulu'nu, *Le Compte-Belçika Davasında*

---

¹⁹ Bkz. 30.03.2004 tarihli Yeni Şafak Gazetesi, 31.07.2004 tarihli Radikal Gazetesi.

Hekimler Konseyi'ni, *H-Belçika Davasında* Baro Disiplin Kurulu'nu tarafsız bulmuştur.

Konu ile ilgili anlatılmasında yarar görülen son bir konu, **ad hoc hakimler** ile ilgilidir. AİHM, konu ile ilgili vermiş olduğu kararlarda, bu tür mahkemelerin belirli bir süre için kurulmuş ve kaldırılma ihtimalinin olmasının, tarafsızlık ve bağımsızlık ile ilgili şüpheleri ortadan kaldırmak için yeterli olmadığını belirtmiştir.²⁰ Yani bir mahkeme kısa süreli de olsa, geçici de olsa tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerinin ihlal edilebilmesi mümkün olup, AİHM bu şüpheleri değerlendirmektedir.

3. TARAFSIZLIK KONUSUNDA İÇ HUKUKTA AÇIK BİR DÜZENLEME OLMASI

İç hukuktaki bir düzenleme ile bazı durumların tarafsızlık konusunda şüphe yarattığı kabul ediliyor ise ve bu düzenlemeye rağmen sanık böyle bir mahkemede yargılanıyorsa, Sözleşme açısından mahkemenin tarafsızlığının yeniden değerlendirilmesine gerek kalmaksızın doğrudan ihlale neden olabilir.²¹ Bu durumda AİHM, *Pfeifer ve Plankl-Avusturya*, *Oberschlick-Avusturya Davalarında* olduğu gibi, iç hukuktaki açık düzenleme karşısında, tarafsızlık ilkesine uyulup uyulmadığını incelememiştir. Ancak yine iç hukukta açık düzenleme olmasına rağmen, AİHM, *Bulut- Avusturya Davası*'nda tarafsızlık sorununu incelemiştir. Söz konusu davada, başvuruçunun avukatına, iç hukukta yer alan hakimin reddi müessesesi hatırlatılarak, hakimi reddedip etmeyeceği sorulmuş, avukat herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Bu durumda AİHM tarafsızlık meselesini incelemiş, ancak 6. maddeye aykırılık tespit etmemiştir.

Yargı sistemizde de gerek medeni muhakemede, gerek ceza muhakemesinde hakimin reddi ve yasaklılığı müesseseleri düzenlenmiştir. Bu müesseseleri düzenleyen

---

²⁰ GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo, **Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter**, Council of Europe Publishing, Germany, 1996, s.170.

²¹ S.İnceoğlu, a.g.e., s.200

kanun maddelerinde sayılan hallerden biri gerçekleşir ve şüpheye rağmen kişi yargılanmaya devam ederse, AİHM doğrudan ihlale karar verebilir. Ancak az önce anlatılan *Karakoç ve Diğerleri- Türkiye Davası*'nda olduğu gibi, mahkeme tarafsızlık iddiasını incelemek yoluna da gidebilmektedir.

4.HAK İHLALİNİ ORTADAN KALDIRMA OLASILIKLARI

4.1.Feragat

AİHM içtihatlarında bu konu çok açık değildir²², zira AİHM bir sanığın bağımsız ve tarafsız mahkeme hakkından hangi hallerde, ne ölçüde feragat edebileceğine ilişkin sarih ilkeler belirlememiştir. Ancak AİHM, bu tür bir feragat imkanının kısıtlı olması ve asgari teminatların muhafaza edilmesi gerektiğini, bunların sadece taraflara bağlı olmayacağını belirtmiştir.²³ İtiraz edilmemesi tek başına feragat anlamına gelmez. Feragat olabilmesi için; taraflar tarafsızlıkla ilgili kuşklar konusunda bilgilendirilmiş, kendilerine bu konuyu gündeme getirmeleri için fırsat verilmiş olmalıdır.²⁴ *Pfeifer ve Plankl-Avusturya, Oberschlick-Avusturya Davalarında* AİHM, feragatın şüpheye yer bırakmayacak şekilde açık olması gerektiğini belirtmiştir.²⁵

4.2.Kanun Yolları İle Düzeltme

Konu ile ilgili önemli olan husus, üst derece mahkemesinin ne kadar takdir yetkisi olduğudur. Bu konuda üst derece mahkemesinin yaptığı denetimin niteliği (hukukilik-yerindelik denetimi) tarafsızlık ilkesinin ihlali durumunu ortadan kaldırabilmektedir. Üst mahkemenin yeniden maddi ve hukuki yargılama yapabilen bir mahkeme olması, davaya özgü diğer koşullarla da desteklenmek şartıyla,

---

²² D.J. Harris, M.O.Boyle, C. Warbrick, a.g.e. den aktaran: Sibel İnceoğlu, a.g.e. s.203

²³ N.Mole, C.Harby, a.g.e.,s.33

²⁴ A.g.e., s.33

²⁵ İnceoğlu, a.g.e., s.203-204

bağımsız ve tarafsız mahkeme kuralını ihlal etmeyebilmektedir.²⁶ Örneğin, AİHM *Nortier-Hollanda Davası'nda* üst derece mahkemesi başcurucunun menfaatini koruduğu için tarafsızlık ilkesine aykırılık bulmamıştır. Ancak Mahkeme, *De Cubber-Belçika, Findlay- Birleşik Krallık Davalarında*, ilk derece mahkemesindeki tarafsızlık ve bağımsızlık hatalarının sonradan düzeltilmeyeceği hükmüne varmıştır.²⁷

Adil yargılanma hakkı denildiğinde, kanun yolları ile pekiştirilmiş bir yargı anlaşılmalı gerekir.²⁸ Oysa AİHM vermiş olduğu *İncal-Türkiye kararında*, “başvurucu, üyelerinden birisinin askeri yargıç olması nedeniyle DGM'nin, davanın niteliği ile hiç ilgili olmayan düşünceler tarafından gereksiz yere etkilenebileceğinden haklı olarak kaygı duyabilir. Yargıtay konu ile ilgili tam yetkiye sahip olmadığı için bu kaygıları giderememiştir.”²⁹ Şeklinde bir belirleme yapmıştır. Yargıtay, kendisine ilk derece mahkemelerinden gelen kararların hukuka uygunluğunu denetlerken, maddi inceleme yapamamaktadır; dolayısıyla, örneğin *İncal Davasında*, ilk derece mahkemesi olan DGM'nin kararını hukuki açıdan incelese de, DGM kanunla kurulmuş bir mahkeme olduğu için, mahkemenin varlığının bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesini zedelediği, verilen kararın taraflı olabileceği gibi kararlar vermesi mümkün değildir.

7. YARGI SİSTEMİMİZDE VAR OLAN BAZI DURUMLARIN OBJEKTİF TARAFSIZLIK ÇERÇEVESİNDE TARTIŞILMASI

Yargı sistemimizdeki çeşitli durumlar dikkate alındığında, bu konuda etraflı bir tartışma yürütmek mümkün gibi görünmektedir. Daha önce anlatılmaya çalışılan nedenlere dayanarak, aşağıda tartışılacak sorunların yargının bağımsızlığını etkilediği gibi, mahkemelerin objektif açıdan tarafsızlığını da zedelediği

---

²⁶ A.g.e., s.207

²⁷ Bkz. a.g.e., s.206

²⁸ Yurtcan Erdener, *Ceza Yargılaması Hukuku*, Kazancı, İstanbul, Eylül 2004, s.104

²⁹ *İncal v. Turkey*, a.g.k., para.72, aktaran İnceoğlu, a.g.e, s.206

düşünülmektedir. Tartışmaya, yüksek yargı yerlerinin üye kompozisyonu ile başlamak gerekirse;

T.C. Anayasası m. 146'ya göre, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu şu şekildedir:

“Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur. Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.”

Bu madde, yargı organlarının bağımsızlığını ve buna bağlı olarak da tarafsızlık ilkesini zedeleyecek gibi görünmektedir. Bu konuda Tanör de, ülkemizde, cumhurbaşkanının devlet başı olması ve tarafsız sayılmasının, onun yürütmenin de başı olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığını belirterek, cumhurbaşkanının, üst kuruluşlarda görev yapanları atamasının, yargının üst kuruluşlarının yürütmeye bağımlılığına yol açan ilk adım olduğunu savunmaktadır. Yine Tanör, Fransa ve ABD gibi ülkelerde de devlet başkanının buna benzer yetkileri olduğunu, ancak bu ülkelerde yargı bağımsızlığının, demokrasi ve insan haklarıyla birlikte iki yüzyıldır kök saldığını, ayrıca yargıçların bağımsızlığını ve güvencelerini sağlayan çeşitli kurum ve mekanizmaların etkin bir biçimde işlediğini belirtmiştir.³⁰

T.C. Anayasası m.148'e göre, *“Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla*

---

³⁰ Bkz. TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1994,s.234-235

yargılar.” Yine, mahkeme üyelerini seçen cumhurbaşkanının yargılandığı var sayıldığında tarafsızlık açısından şüpheli bir durumun sözkonusu olabileceği düşünülebilir. Gerçi AİHM, (*Crociani-İtalya Davası*) Cumhurbaşkanı ve bakanların görevlerini yerine getirirken işledikleri suçlarla bağlantılı olarak başvuruçuları da yargılayan Anayasa Mahkemesi üyelerinin Meclis tarafından seçilmesi konusundaki kararında, “mahkemenin bütün üyelerinin veya bir kısmının meclis tarafından seçilmesinin mahkemenin tarafsızlığı konusunda kuşku yaratmadığını” ifade etmiştir. Ancak AİHM, benzer konularda, durumun farklılığını göz önüne alarak farklı kararlar verebilmektedir, dolayısıyla anlatılan konu tartışmaya açıktır.

Yine Anayasa Mahkemesi’ne üye seçilebilecek üst kademe yöneticilerinin, seçilene kadarki uzun dönemde yürütme bünyesinde çalışmasının ve bu hiyerarşi içinde şekillenen fikir,davranış yapısının, yargı organı mensubu iken vereceği kararı etkileyebileceği, dolayısıyla tarafsızlık ilkesinin zedeleneceği tartışılabilir. Üye kompozisyonu incelendiğinde, aynı tartışmanın Danıştay için de yapılabilmesi mümkündür (Danıştay Kanunu m.8’de kimlerin Danıştay üyesi olabileceği sayılmıştır. Örneğin; generallik, amirallik, bakanlık, müsteşarlık, müsteşar yardımcılığı, elçilik, valilik, Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği ve benzeri görevleri yapan kişiler üye olabilirler) .

Konu ile ilgili tartışma yaratan bir sorun da yargı birliği/ayrılığı konusudur. İdari yargı – adli yargı biçimindeki yargı ikiliği ilkesi, özellikle, sivil – askeri yargı olarak alt ayrımlara tabi tutulmakta, bu bölünme ise adli ve idari yargının kendi iç bütünlüklerini bozmakta, uyumlu içtihat oluşturma faaliyetini güçleştirmekte, yargı bağımsızlığı üzerinde olumsuzluklar yaratmaktadır.³¹ Adli - idari yargı ayrımının haklı biçimde ortaya çıktığını, fakat bu yargı kolları içinde yaratılan yeni bölünme ve ayrılıkların, yargı bağımsızlığı bakımından sorun yarattığını savunan Tanör de, ayrılıklar arttıkça, ayrılan parçaların yürütmeye daha açık, dış müdahalelere karşı daha geçirgen olduğunu düşünmektedir.³² Askeri yargı adı altında ayrı bir kolun

---

³¹ KABOĞLU, İbrahim, Ö., **Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, Afa Yayınları, İstanbul, 1999, s.105

³² Bkz. TANÖR, a.g.e., s.234

varlığı ve burada sivillerin de yargılanabilmesi yargının bağımsızlığına karşı bir tehlike olarak görülmektedir.³³

Nitekim, Anayasanın Askeri yargı başlıklı 145. maddesinde, “Askeri mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askeri suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askeri mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidir.” Şeklinde bir düzenleme olup, sivillerin de bu kapsamda, askeri mahkemelerde yargılanması mümkündür.

Aynı maddedeki, “Askeri yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askeri hakimlerin özlük işleri askeri savcılık görevlerini yapan askeri hakimlerin mahkemesinde görevli buldukları komutanlık ile ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.” İbaresini de, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkeleri düşünüldüğünde tehlikeli görünmektedir; zira, askeri hizmetin gerekleri, emir ve komuta esasına dayanır. Bu konuda Aliefendioğlu şu soruyu sorarak şüphesini dile getirmektedir: “Askeri hizmetlerin gerekleri ile, Anayasaya, yasaya ve hukuka uygun olarak, vicdani kanaatlerine göre karar vermesi gereken askeri hakimler, komutanlık ile görüşleri çatıştığında kararlarını neye göre vereceklerdir?”³⁴

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kuruluşu da konu açısından sorun yaratabilecek bir durumdur. Bu mahkemenin hakim sınıfından olmayan üyelerinin hukukçu olmamaları veya hakimlik mesleğinden gelmemeleri, görev süreleri bittiğinde tekrar eski birimlerine dönmeleri ve yine atanmalarında öneri yetkisinin bir adli makam olmayan Genelkurmay Başkanlığına verilmesi, dolayısıyla bu hakimlerin atanmasının yürütme organının etki alanında olması AİHS'in 6. maddesinde düzenlenen mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesini ihlal edebilecek bir niteliğe sahiptir. Askeri hiyerarşide olan, askeri eğitim almış bir kişinin tarafsızlığı tartışılabilir. Yine mahkeme karar verirken, askeri hiyerarşinin varlığı nedeniyle,

---

³³ Bu konudaki eleştirileri için bkz. TANÖR, a.g.e., s.234, KABOĞLU, a.g.e., s.105, ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “*Bağımsız ve Yansız Yargılanma (Adil Yargılanma Hakkı)*”, Türkiye’de İnsan Hakları, Temel İnsan Hakları Sorunları, TODAİE, Ankara, 2000,s. 131

³⁴ ALİEFENDİOĞLU, a.g.e., s.131

üyelerden kıdemi yüksek olan hakimin, kıdemce kendisinden altta olan hakimlerin fikrine etki edip etmeyeceği kesin olarak gerçekleşmesi imkansız kabul edilebilecek bir durum değildir.

Tarafsızlık sözkonusu olduğunda sıklıkla tartışılan bir konu Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu'nun varlığıdır. Anayasanın 159. maddesinde düzenlenen HSYK, bu maddede düzenlenen “mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar” ifadesine rağmen, yine aynı maddedeki “Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabîi üyesidir. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul, seçimle gelen asıl üyeleri arasından bir başkanvekili seçer.” Düzenlemesinden dolayı tarafsızlık ilkesini zedeleyen bir kurum olarak tasavvur edilir. AİHS’in 6/1 maddesinde öngörülen gereklerin yerine getirilmesi bakımından kurul kararlarına karşı yargı yolunun açılması gerekir.

“Adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini” yapan bir kurulun başkanının, sayılan görevler mahkemelerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına almaya yönelik iken, aynı zamanda yürütme organının bir üyesi olması, yürütme organı içinde yer alan müsteşarın, kurulun doğal üyesi olması ve yine kurulun kendi sekreteryası olmayışı ciddi tartışmalara neden olan bir durumdur.

Bu konuda AİHM’e yapılan bir başvuru olduğu ve Tufanbeyli Hakimi M. Emin Albayrak tarafından 00038406/97 başvuru numarası ile açılan davanın halen mahkeme gündeminde olduğu belirtilmektedir³⁵.

Halen gündemdeki başvurunun sonucunda sözleşmeye aykırılığın tespit edilmesi halinde iç hukukta yeni düzenlemelerin yapılması gereği açıktır. Her ne

---

³⁵ Şeref ÜNAL, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Yayını, No:89, s.177

kadar üyelerin atanması konusunda AİHM, cezaevi disiplin komisyonu üyelerinin sorumlu bakan tarafından atanmasını, bakanın kendilerine emir ve talimat verme yetkisi olmadığı için, sözleşmeye aykırı bulmamışsa da³⁶, daha önce belirtildiği üzere AİHM başvuruları inceler ve tarafsızlık ilkesinin ihlal edilip edilmediğini değerlendirirken, salt düzenlemenin içeriği ile yetinmeyip, ülkedeki hukuk sistemi, hukuk anlayışı çerçevesinde düzenlemenin uygulamada hangi şekli aldığına da bakmaktadır.

Hakimler Savcılar Yüksek Kurulunun yapısı ve kararlarına karşı yargı yolunun kapalı olması sebebi ile mahkemenin bağımsız olmadığı gerekçesine dayanarak Türkiye’den yapılan bir başvuru Komisyon tarafından reddedilmişse de, bu başvuruda sadece kurul kararlarına karşı yargı yolunun kapalı olması delil olarak gösterilmiştir.³⁷ Dolayısıyla, bağımsızlık ve tarafsızlığı zedeleyici başka hususların da var olduğu şüphesi farklı başvurularda farklı kararlara neden olabilir.

Diğer bir konu, Anayasanın 144. maddesinde düzenlenen, “*yargıç ve savcıların görevlerini; yasa, tüzük, yönetmelik ve genelgelere (yargıçlar için yönetsel nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; eylem ve işlemlerinin, görevlerinin gereklerine uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığı'nın izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılmaktadır.*” Hükmüdür.

Hakimler Savcılar Kanunu’nun 100. maddesinde de “*adalet müfettişleri;.....hakim ve savcılarının hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemlerini yaparlar...*” ve 101. maddede devam eden “*Adalet müfettişleri lüzum gördükleri kimseleri yeminle dinler.....Adalet müfettişlerince yapılacak denetim, inceleme ve soruşturmalarda ilgili kuruluş ve kişiler istenecek her türlü bilgi ve belgeyi vermek zorundadırlar.*” Şeklinde bir hüküm mevcuttur. Bir hakim veya savcının hangi halinin, sıfat ve görevine uygun olmadığı açık değildir, bunu belirleyecek olan adalet müfettişleridir. Adalet müfettişlerinin ise gerek seçimi ve

---

³⁶ ÜNAL. a.g.e., s.169.

³⁷ Ayrıntılı bilgi ve başvuru numarası için bkz. İNCEOĞLU, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı,s. 175-176

atanması, gerekse görevlendirme izin ve yetkisi Adalet Bakanlığı'na verilmiştir. Bu durum mahkemelerin; yürütme, yasama ve diğer güçlerin baskısı altında kalmaması olarak anlaşılabilir. Bağımsızlık ilkesini zedelerken, sürekli, adalet bakanlığı müfettişlerinin gözetimi altında olduğunu düşünen, bu baskıyı üzerinde hisseden hakim ya da savcı, kararını verirken, tarafsızlığına ilişkin herhangi bir meşru kaygıyı, korkuyu bertaraf edecek yeterli güvence sunulup sunulmadığı, demokratik toplumda yaratılması gereken güven hissinin gerçekleşip gerçekleşmediği tartışma yaratabilmektedir. Bu konuda daha ileri giderek, suçlayan ile yargılayanın aynı kişi, kurum olduğu da savunulabilmektedir.³⁸

Konu tarafsızlık olunca, “siyasal yargı” olarak adlandırılan durumdan da mutlaka bahsetmek gerekir. Siyasal yargı genel anlamda, “hukuksal usul ve tekniklerin mevcut egemenlik ilişkilerini pekiştirmek veya değiştirmek amacıyla kullanılmasını ifade eder.”³⁹ Sancar da, siyasal yargıdan söz edebilmek için mahkemelerin açıkça siyasi otoritenin emri doğrultusunda davranmalarının şart olmadığını, şayet bir mahkeme, kararını verirken hukuku ve adaleti değil, egemen ya da resmi ideolojiyi veya “devlet aklı”nı referans alıyorsa, ortada “siyasal yargı” olarak nitelendirilecek bir durumun var olduğunu savunarak, böyle bir durumda tarafsızlık sözcüğünün ağza alınamayacağını belirtmektedir.⁴⁰ Maalesef bu konuda ülkemiz akla gelen pek çok örnek yaşamıştır ve yaşamaya devam etmektedir. Bu örneklerde mahkemelerin objektif tarafsızlığı ilkesi, yargılamanın yargılanan kişiye ve topluma güven verip vermediği hususu tartışılmayacak kadar açık bir biçimde ihlal edilmiştir.

---

³⁸ Örneğin, Sibel İncoğlu, hakim ve savcılara yönelik disiplin süreçlerini değerlendirerek, suçlayan ile yargılayanı aynı kişide birleştiren bu süreci adil yargılanma hakkına son derece aykırı bulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İNCEOĞLU, Sibel, **Yargı Bağımsızlığı ve Adil Yargılanma Hakkı Sempozyumu'nda sunulan tebliğ**, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, II/2, 2005, s.462-464

³⁹ Otto Kircheimer, Politische Justiz- Verwendung Juristischer Verfahrensmöglichkeiten zu politischen Zwecken, Hamburg, 1993, s.14'ten aktaran: SANCAR, Mithat, “*Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı*”, Yeni Türkiye, 98/21,s.592

⁴⁰ SANCAR, a.g.m., s.593

6. SONUÇ

Hukuk sistemimizde tarafsızlığı ihlal edici başka durumların da var olduğu ileri sürülebileceği gibi, bakış açısına göre, sayılan kimi hallerin tarafsızlık ilkesini zedelediği düşünülebilir. Bu konuda nihai olarak yapılması gereken, insan hakları anlayışına dayanan demokratik bir hukuk devleti olduğuna dair inancı yerleştirmek, bunu gerçekleştirmeye yönelik gerçekçi adımlar atmaktır. İşte bunu sağlamanın bir adımı da, insan hakları belgelerinde temel haklar arasında sayılan ve AİHS'in diğer hükümlerine oranla sayıca en fazla başvuruya konu olan⁴¹ adil yargılanma hakkının vazgeçilmez unsuru, “davasının tarafsız mahkemede görülmesini isteme hakkı” nı sağlamaktır.

---

⁴¹ÜNAL, a.g.e., s.166

KAYNAKÇA

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “*Bağımsız ve Yansız Yargılanma (Adil Yargılanma Hakkı)*”, Türkiye’de İnsan Hakları, Temel İnsan Hakları Sorunları, TODAİE, Ankara, 2000

ERDENER, Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Kazancı, İstanbul, Eylül 2004

FAWCETT, J.E.S., **The Application Of The European Convention On Human Rights**, Clarendon Press, Oxford, 1969.

GOMIEN, Donna – HARRIS, David – ZWAAK, Leo, **Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter**, Council of Europe Publishing, Germany, 1996

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz - GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002

<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database/>

İNCEOĞLU, Sibel, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı**, Beta, İstanbul, 2002

İNCEOĞLU, Sibel, **Yargı Bağımsızlığı ve Adil Yargılanma Hakkı Sempozyumu’nda sunulan tebliğ**, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, II/2, 2005

KABOĞLU, İbrahim, Ö., **Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı**, Afa Yayınları, İstanbul, 1999

MOLE, Nuala - HARBY, Catharina, **Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz**, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, 2001

NOWAK, Manfred **U.N Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary**, N.P Engel, Publisher Kehl, Strasbourg, Arlington, 1993/29

SANCAR, Mithat, *“Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”*, Yeni Türkiye, 98/21

TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1994

TANRIKULU, Sezgin *“Yargıda Tarafsızlık Sorunu”*, 16 Aralık 2005 tarihli Radikal Gazetesi

TEZCAN, Durmuş - ERDEM, Mustafa Ruhan - SANCAKDAR, Oğuz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004

Uluslararası Af Örgütü, **Adil Yargılanma Hakkı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi - İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:89.

Yargı Mevzuatı Bülteni 14 Şubat 2002 t., S. 170